

Gorica in njena okolica kot Czörnigova »avstrijska Nica«*

NEVA MAKUC | ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa

✉ neva.makuc@zrc-sazu.si

Izvleček: V članku je na strnjen način predstavljena podoba Gorice z okolico kot »avstrijske Nice«, in sicer z gledišča upokojenega visokega funkcionarja Carla von Czörniga (Czoerniga), ki je živel v Gorici v drugi polovici 19. stoletja in je zaslužen za razširitev te predstave. Prizadeval si je namreč za splošen razvoj območja, in sicer ne le na področju razvoja klimatskega zdravilišča, ampak tudi univerzitetnega šolstva.

Ključne besede: Carl von Czörnig, Goriška, Gorica, okolje, podnebje, 19. stoletje, zdravilišče, univerza, »avstrijska Nica«, habsburška Nica.

Gorizia e i suoi dintorni: la «Nizza austriaca» di Karl von Czörnig

Riassunto: L'articolo tratta dell'immagine di Gorizia (assieme ai dintorni) quale «Nizza austriaca», ossia come essa fu precepita da Carl von Czörnig (Czoernig), alto funzionario in pensione, il quale visse a Gorizia nella seconda metà dell'Ottocento. Quest'immagine si diffuse proprio grazie a lui, che volle stimolare lo sviluppo generale di quest'area, più precisamente quello della stazione climatica e di un eventuale centro di studi universitari.

Parole chiave: Carl von Czörnig, il Goriziano, Gorizia, ambiente, clima, Ottocento, stazione climatica, università, «Nizza austriaca», Nizza asburgica.

Ne le v današnjem času, ki je vedno bolj pozoren na ohranjanje in valorizacijo naravnega okolja ter na z naravo povezane pristope v dobrobit zdravju, ampak vse od antičnega obdobja so se ljudje – kot kaže študija Catharine Ward Thompson – zavedali pomena zdravju blagodejnih učinkov zelenega in lepega naravnega okolja, kar naj bi se kazalo na primer pri gradnji grških templjev, pri srednjeveških samostanih z vrtovi, novoveških parkih v okolici dvorcev in palač itd. (Ward Thompson 2011: 187–195).

V 19. stoletju so se v habsburški monarhiji razvijale sodobne oblike turizma, kar se je kazalo tudi pri ustanavljanju temu namenjenih organizacij, društev ipd. V vzponu je bil gorski, zdraviliški in obmorski turizem, ponovno tudi romanja (Studen 1996: 96–104; Holz 1996: 48). Zdravilišča so pridobivala na priljubljenosti. Temu ni ubežal niti cesar Franc Jožef, ki je zahajal v Bad Ischl v Zgornji Avstriji (Studen 1996: 99).

Na Slovenskem je bilo zelo priljubljeno zdravilišče Rogaška Slatina, ki je bila od leta

* Članek je nastal v okviru raziskovalnega programa ARRS-NRU/P6-0052-0618-2017/3. Program je sofinancirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

1801 pa vse do 1919 v lasti štajerskih deželnih stanov. Štajerski deželni glavar Ferdinand von Attems (1746–1820) si je prizadeval za razvoj zdraviliškega turizma. V 19. stoletju je priljubljenost Rogaške Slatine rasla, na začetku 20. stoletja je tja zahajala mednarodna elita. Obiskal jo je tudi baron Carl von Czörnig, o katerem je govora v nadaljevanju (Studen 1996: 99–101; Kresal 1996: 127–128).

Na sosednjem Kranjskem je bil posebej priljubljen Bled, ki so ga že v 19. stoletju obiskale mnoge znane osebnosti (na primer knez Metternich, saški kralj Friderik Avgust III., cesar Franc Jožef). Začetki blejskega zdraviliškega turizma na sredini 19. stoletja so povezani s švicarskim zdravilcem Arnoldom Riklijem (1823–1906). V 20. stoletju so Bled obiskali pomembni svetovni državniki in druge osebnosti (Rozman 1996: 7–10), pred prvo svetovno vojno pa so vanj zahajali predvsem višji sloji iz habsburške monarhije in drugih evropskih držav (Kresal 1996: 124).

Prizadevanja za razvoj klimatskega zdravilišča je doživela tudi Gorica z okolico. K temu je posebej prispeval baron Carl von Czörnig, ki se je rodil 5. maja 1804 v kraju Černousy na Češkem. Kot državni funkcionar je zelo hitro napredoval. Deloval je v Trstu, Milanu in na Dunaju. Med drugim je bil direktor statističnega urada. Bil je zelo izobražen in razgledan. Odlikoval se je kot zelo plodovit avtor. Zanimal se je za geografijo, statistiko, zgodovino, jezikovna vprašanja, etnologijo itd. Dne 19. junija 1852 je postal baron s predikatom Czernahusen. Zaradi zdravstvenih težav se je odpovedal poklicnemu delovanju in se oktobra 1866 preselil v Gorico, kjer naj bi se mu zdravje izboljšalo. Med drugim je bil častni meščan Gorice in Ogleja. Umrli je v glavnem goriškem deželnem mestu 5. oktobra 1889 (Czörnig 1873: VII; Czörnig 1969: 3; Faccini 1989: 7–15; Kralj 2013; Preinfalk 2013; Preinfalk 2017: 56–68; Salimbeni 1989: 17–32; Tavano 1992: 79–140; Tavano 2011: 1115–

1119; Tonetti 1992: 1–16; Wurzbach 1858: Band 3, str. 117–12).

Namen Czörnigovega dela *Görz Oesterreich's Nizza: nebst einer Darstellung des Landes Görz und Gradisca* (Wien 1873–1874) je bilo razširiti vedenje o goriškem okolju, ugodnem za zdravje. Njegovo navdušenje nad Goriško, njegovo naravo in podnebjem ni presenetljivo glede na to, da si je to območje izbral za svoje prebivališče po zgodnji upokojitvi. Na ta način se je uveljavila podoba Gorice (z okolico) kot klimatskega zdravilišča oziroma t. i. »avstrijske Nice« ali bolje Nice habsburške monarhije, saj je bila pri tem mišljena zlasti vloga, ki jo je Gorica odigrala za domače goste takratne države.

V uvodu prve knjige je Czörnig izpostavil, da je goriško-gradiška grofija tujcem nepoznana, »terra incognita«. Priročniki za popotnike naj bi ji posvečali malo pozornosti, zato naj bi bil popotnik presenečen nad raznolikostjo območja in njeno rajsko lego (»paradiesische Lage«). Obkrožajo jo namreč lepi griči in hribovja. V Evropi naj ne bi nobena dežela na tako majhnem območju ponujala tolikšne raznolikosti pojavov. Deželo naj bi zaznamovala nasprotja, ki naj bi se kazala v videzu pokrajine, podnebj, poljedelstvu, prebivalstvu oziroma v »etnografskih prvinah« itd. (Czoernig 1873: 3–4; prim. Czörnig 1969: 11–12).

Goriška občina je tedaj mejila na občini Šempeter in Štandrež (Sant'Andrea) ter se raztezala od bližine Solkana na severu do bližine Šempetra na jugu ter od Soče na zahodu do konca Panovca na vzhodu. Goriška občina je torej obsegala območje, ki se danes nahaja v Sloveniji in Italiji. Območje naj bi obsegalo tudi Kostanjevico nad današnjo Novo Gorico, Blanče (»Bianca«),¹ Ajševico itd. Izpostaviti velja, da je tedaj mesto v širšem smislu oziroma katastrsko obsegalo

¹ Gre torej za območje med Grčno in nekdanjo severno goriško železniško postajo (Nusdorfer Vuksanović 2017: 90).

območje, ki je danes čezmejno, saj je vključevalo mesto, Cingrof (Zengraf; »Grafenberg (Cingraf)«), Pristavo (»Prestau«), Rožno Dolino (»Rosenthal«) in Staro Goro (»Staragora«). V ožjem pomenu pa je mesto obsegalo t. i. notranje mesto in predmestja kot na primer Piacuto (ital. Piazzutta; furl. Plazuta) in Podturn (it. San Rocco, furl. San Roc) (Czoernig 1874: 3–4; prim. Czörnig 1969: 807–808).

Samo mesto naj ne bi bilo lepo. Manj privlačni predeli naj bi bili stari del mesta, Piacuta in Podturn (Czoernig 1874: 8, 15; prim. Czörnig 1969: 811, 817). Dejansko je staro mestno jedro ostalo – za razliko od novejših predelov mesta – prenaseljeno, dokaj zane-marjeno in degradirano. V slabem stanju je dočakalo izbruh prve svetovne vojne (Valentini 1991: 141–151). V tistem obdobju se je zaradi ekonomskih razlogov privilegiralo zlasti posege v korist sodobnejše infrastrukture in lepega videza novejših predelov kot pa ob-novo bolj degradiranih območij mesta (Pillon 1991: 111).

V mestu je bilo tudi več palač nekoč bogatega plemstva (na primer palače rodbine Strassoldo, Lantieri itd.), nekatere druge mogočne stavbe (na primer nekdanji jezuitski kolegij, frančiškanski samostan na Kostanjevici nad današnjo Novo Gorico itd.) ter lepi vrtovi (Czoernig 1874: 8–10, 15; prim. Czörnig 1969: 811–812, 817). Czörnig je občudoval tudi lepe vile z vrtovi v okolici mesta, v prvi vrsti proti Solkanu. Izpostavil pa je tudi malo pred tem zgrajen Coroninijev dvorec v Šempetru pri Gorici (Czoernig 1874: 13–15; prim. Czörnig 1969: 815–817).

Czörnig je izpostavil blagodejno lego Gorice v bližini gora in gričev, Trnovske planote, Krasa, Vipavske doline itd. Mesto so s severa pred hladnim mrazom ščitile gore, z juga je prihajal topel morski zrak, z vzhodne strani, s planote, pa blag zrak. Območje se je tako ponašalo z izrednim, blagim podnebjem (Czoernig 1874: 1–2; prim. Czörnig

Baron Karl von Czoernig (1804–1889)
(vir: Wikimedia).

1969: 805–806). Izpostavil je tudi, da je zgodovina mesta tesno prepletena z zgodovino dežele (Czoernig 1874: 31; prim. Czörnig 1969: 832).

Ugodno lego mesta je Czörnig povezoval ne le z bližnjo okolico, ampak tudi s širšim območjem. Poleg tega je na primer na podlagi popisa prebivalstva iz leta 1869, in sicer glede na število stanovalcev na eno hišo v različnih predelih goriške občine, ugotovil, da so predmestja in obrobje Gorice zelo pogosto zaznamovale urbane razmere (Czoernig 1874: 16–17; prim. Czörnig 1969: 818–819).

Czörnig je želel obiskovalcem podati informacije glede mesta in bivanja v njem. Gorica naj bi izstopala med subalpskimi klimatskimi zdravilišči. Prebivalcem cesarstva je nudila tudi prednosti lege znotraj cesarstva, dobrih prometnih povezav in nizkih življenjskih stroškov. Ni se sicer mogla meriti z bolj južnimi zdravilišči, kot so Kairo, Palermo itd. Prav tako naj ne bi imela enakih klimatskih

značilnosti kot Nica. Podobno, kot je slednji kraj prednjačil med evropskimi klimatskimi zdravilišči, pa naj bi Gorica izstopala med vsemi klimatskimi destinacijami habsburške monarhije, in sicer z izjemo oddaljene in težje dostopne južne Dalmacije (Czoernig 1873: VII, 1874: V, 57, 89; prim. Czörnig 1969: 3, 803, 854, 886).

Czörnig si je očitno prizadeval za vsestranski razvoj Gorice, saj se je nadejal tudi, da bi se v mestu ustanovila univerza, in sicer za začetek fakulteta za medicino in naravoslovje ter fakulteta za pravo, pa tudi višja kmetijska šola. Pod vtisom izgube italijanskih posesti s strani habsburške monarhije je menil, da mora država bolje poskrbeti za svoje meje, in sicer tako, da podpira izobraževanje in blagostanje prebivalstva (Tavano 1992: 100–101). Czörnig je očitno največje razvojne potenciale tega območja videl v poljedelstvu in medicini. To nakazuje, da si je Czörnig prizadeval za gospodarski in družbeni razvoj Goriške, ne le na področju turizma, ampak tudi univerzitetnega izobraževanja.

VIRI IN LITERATURA

Viri:

Czoernig, C. von 1873: *Görz Oesterreich's Nizza: nebst einer Darstellung des Landes Görz und Gradisca. I. Band. Das Land Görz und Gradisca*. Wien: Wilhelm Braumüller.

Czoernig, C. von 1874: *Görz Oesterreich's Nizza: nebst einer Darstellung des Landes Görz und Gradisca. II Band. Die Stadt Görz als climatischer Curort*. Wien: Wilhelm Braumüller.

Czoernig, C. von 1969: Gorizia "la Nizza austriaca": il territorio di Gorizia e Gradisca (prev. Ervino Pocar). [Gorizia]: Cassa di risparmio di Gorizia.

Literatura:

Faccini, L. 1899: La scienza del governo e l'indagine storica. Un funzionario austriaco della Boemia alla Contea di Gorizia. V: *Studi Goriziani*, št. 69, 7–15.

Holz, E. 1996: Potovanje po slovenskih deželah v času od propada Ilirskih provinc do uvedbe

železnice, ko še niso izumili turizma. V: F. Rozman in Ž. Lazarevič (ur.), *Razvoj turizma v Sloveniji: zbornik referatov. 28. zborovanje slovenskih zgodovinarjev, Bled, 26.–28. 9. 1996*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 48–57.

Kralj, F. 2013: Czoernig baron Czernhausen, Carl st. (1804–1889). V: *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi1005750/#primorski-slovenski-biografski-leksikon> (11. maj 2023). Izvirna objava v: *Primorski slovenski biografski leksikon: 3. snopič Bor – Čopič, 1. knjiga* (uredniški odbor). Gorica, Goriška Mohorjeva družba, 1976.

Kresal, F. 1996: Zdraviliški turizem. V: F. Rozman in Ž. Lazarevič (ur.), *Razvoj turizma v Sloveniji: zbornik referatov. 28. zborovanje slovenskih zgodovinarjev, Bled, 26.–28. 9. 1996*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 122–135.

Nusdorfer Vuksanović, M. 2017: Ko so na solkan-skem polju še orali. V: B. Marušič (ur.), *Narodu Gorico novo bomo dali v dar: ob sedemdesetletnici Nove Gorice*. Nova Gorica: Območno združenje Zveze borcev za vrednote narodnoosvobodilnega boja, 88–101.

Pillon, L. 1991: "Il Municipio da molti anni accarezza l'idea di sfruttare l'industria del forestiero...". Rivelazioni statistiche, trasformazioni urbane e promozione della città a centro di soggiorno. V: L. Pillon (ur.), *Ottocento goriziano (1815–1915). Una città che si trasforma*. Gorizia: Istituto di Storia Sociale e Religiosa, Editrice Goriziana, 101–121.

Preinfalk, M. 2013: Czoernig pl. Czernhausen. V: *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/rodbina/sbi1021700/#novi-slovenski-biografski-leksikon> (29. maj 2023). Izvirna objava v: *Novi Slovenski biografski leksikon: 4. zv.: C* (ur. Barbara Šterbenc Svetina et al.). Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2022.

Preinfalk, M. 2017: *Plemiške rodbine na Slovenskem, 19. in 20. stoletje. Del 3: od Aljančičev do Žolgerjev*. Ljubljana: Viharnik.

Rozman, F. 1996: Obiskovalci Bleda, Bled v besedi. V: F. Rozman in Ž. Lazarevič (ur.), *Razvoj turizma v Sloveniji: zbornik referatov. 28. zborovanje slovenskih zgodovinarjev, Bled, 26.–28. 9. 1996*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 7–12.

Salimbeni, F. 1989: Carl von Czoernig: storico della Contea di Gorizia e Gradisca. V: *Studi Goriziani*, št. 49, 17–32.

Studen, A. 1996: Iz avanturizma v turizem. V: F. Rozman in Ž. Lazarevič (ur.), *Razvoj turizma v Sloveniji: zbornik referatov*. 28. zborovanje slovenskih zgodovinarjev, Bled, 26.–28. 9. 1996. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1996, 96–104.

Tavano, S. 1992: Karl von Czoernig da Vienna a Gorizia (1850–1889). V: *Karl Czoernig fra Italia e Austria*. Gorizia: Istituto di Storia sociale e religiosa, 79–140.

Tavano, S. 2011: Czoernig Carl, funzionario politico. V: Cesare Scalon, Claudio Griggio in Giuseppe Bergamini (ur.), *Nuovo Liruti: dizionario biografico dei friulani*. 3: *L'età contemporanea*. Udine: Forum, 1115–1119.

Tonetti, M. 1992: Carl Czoernig: la vita e le opere. V: *Karl Czoernig fra Italia e Austria*. Gorizia: Istituto di storia sociale e religiosa, 1–16.

Valentini, G. 1991: “Riescendo l'accennato deploreatissimo stato della via Rastello ed adiacenze a vero disdoro di una città civile“. La situazione abitativa del 'centro storico'. V: L. Pillon (ur.), *Ottocento goriziano (1815–1915). Una città che si trasforma*. Gorizia: Istituto di storia sociale e religiosa, Editrice Goriziana, 141–151.

Ward Thompson, C. 2011: Linking landscape and health: The recurring theme. V: *Landscape and Urban Planning*, št. 99, št. 3–4, 187–195. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2010.10.006>; <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0169204610002860> (dostop: 1. 6. 2023).

Wurzbach, C. von 1858: *Biographisches Lexikon des Kaisertums Österreich*. Coremans-Eger, Band 3. Wien: Verlag der Universitäts-Buchdruckerei von L. C. Zamarski. <https://austria-forum.org/web-books/wurzbach03de1858kfu> (dostop: 1. 6. 2023).